

Цумарєва Н.В.

Кропивницький інститут

ПВНЗ «Університет сучасних знань»

ТРИВОЖНІСТЬ ЯК ПОКАЗНИК ЕМОЦІЙНОГО НЕБЛАГОПОЛУЧЧЯ ТА ІНДИКАТОР ЕМОЦІЙНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ В ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті йдеться про прояви тривожності в дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, яка сформувалася внаслідок емоційної депривації. Емоційна депривація, в яку потрапляють діти в умовах довготривалого проживання в емоційно збідненому середовищі інтернатного закладу та несприятливої сімейної атмосфери, посилює прояви особистісної тривожності як риси особистості та сприяє підвищеному рівню ситуативної тривожності.

Аналізуються праці зарубіжних та вітчизняних науковців щодо особливостей, причин та проявів тривожності дітей-сиріт. Зокрема, робиться акцент на проблемах відсутності чи недостатності емоційних зв'язків між дитиною та значущим дорослим, отримання зворотного емоційного відгуку на поведінку дитини та неможливості задоволення емоційних потреб.

Узагальнюється зв'язок тривожності з іншими складниками емоційної сфери особистості, зокрема з депресією, стресом, страхами, фрустрацією, агресивністю, конфліктністю та емпатією.

З'ясовується, що через високі показники тривожності в емоційно депривованих дітей порушується та гальмується формування пізнавальної сфери особистості, активності поведінки, деформується мотиваційна сфера, образ-Я та сфера міжособистісної взаємодії.

На основі проведеного психодіагностичного дослідження за допомогою методик, які виявляють особливості емоційної сфери дітей молодшого шкільного віку, проаналізовано особливості прояву тривожності як індикатора емоційної депривації. На основі порівняння показників тривожності у трьох групах (дітей, які виховуються в дитячому будинку, дітей із прийомних сімей та дітей, які проживають у біологічно рідних сім'ях) виявлено особливості прояву тривожності в емоційно депривованих молодших школярів. З'ясовано, що статистично значущі розбіжності спостерігаються за показниками загальної тривожності, переживання соціального стресу, проблем і страхів у відносинах із вчителями в емоційно депривованих дітей, на відміну від дітей, які не мають ознак емоційної депривації.

Узагальнено, що емоційна депривація впливає на розвиток особистісної та ситуативної тривожності в молодших школярів, тому з метою профілактики її виникнення необхідна рання діагностика та психокорекційна інтервенція.

Ключові слова: особистісна тривожність, ситуативна тривожність, емоційна депривація, емоційне неблагополуччя, діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування.

Постановка проблеми. Незважаючи на соціально-економічні зрушення українського суспільства, проблема щорічного збільшення дітей-сиріт залишається відкритою. Відмова батьків від дитини в пологовому будинку, а також потрапляння в несприятливі умови сімейного проживання призводять до вилучення дітей із сім'ї соціальними службами та потрапляння їх до інтернатних закладів.

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України «Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей

на 2017–2026 роки та план заходів із реалізації її I етапу» від 9 серпня 2017 р. відбувається позитивна динаміка реформування системи догляду за дітьми, розвиваються нові форми заміщеного батьківства та сімейних форм виховання. Проте досвід, отриманий дітьми в інтернатних закладах та неблагополучній сімейній атмосфері, глибоко укорінюється в психіці дітей. Під дією психічної депривації в умовах інтернату та низки інших факторів у дітей спостерігаються зміни в психічній сфері. Найбільш вразливою в цій ситуації є емоційна сфера. Емоційна депривація призводить

до формування багатьох негативних наслідків, серед яких збільшення рівня тривожності, страхів, невротичності та конфліктності, зниження рівня стресостійкості та ін. Високий рівень тривожності є показником емоційного неблагополуччя дитини та потребує корекційного впливу.

Таким чином, видається актуальним вивчення питання тривожності у дітей-сиріт, яка сформувалася внаслідок дії емоційної депривації та порівняння отриманих даних серед групи дітей із прийомних сімей, а також групи дітей, яких виховують біологічні батьки.

Методами дослідження тривожності в дітей молодшого шкільного віку слугували такі: теоретико-методологічний аналіз, синтез та порівняння літературних джерел із проблеми тривожності дітей в умовах емоційної депривації; спостереження за зовнішніми проявами тривожності дітей; тестування, опитування, та метод проєкції для дослідження особливостей тривожності в дітей; методи математичної статистики для кількісної обробки даних дослідження (обчислення середнього арифметичного, дисперсійний аналіз для оцінки вірогідності різниці двох середніх; обчислення фактичного значення критерію Тьюкі як відношення знайдених різниць до середньої помилки вибірки).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі тривожності присвячена велика кількість досліджень у галузі психології, психіатрії, фізіології, соціології та філософії. Так, тривожність вивчалася в працях Г. Айзенка, Р. Кеттелла, І. Павлова в руслі розгляду індивідуально-типологічних характеристик. З. Фрейд, Ч. Спілберг розглядали тривогу як несприятливий за своїм емоційним забарвленням стан. Г. Сельє, Ю. Александровський, О. Захаров, А. Співаковська тривожність аналізували як обов'язкову фазу загального адаптаційного синдрому. Л. Божович, І. Дубровіна, Б. Кочубей дотримуються позиції соціальної зумовленості тривожності. Р.С. Немов, Л.О. Китаєв-Смик, А. Прихожан, Є. Рогов, Г.М. Бевз розглядали особистісно зумовлену та ситуативну тривожність.

Отже, позиції щодо вивчення тривожності є різними. Однак в основному тривожність розглядається як емоційний стан особистості, який чинить негативний вплив на психіку людини. У загальному розумінні тривожність є негативним переживанням людини і характеризується специфічним відчуттям неприємного, відповідними соматичними реакціями та усвідомленням цього переживання. Більшість психологів-дослідників

сходяться на думці, що тривожність проявляється як ситуативне явище і як особистісна характеристика. Тому тривожність необхідно розглядати з урахуванням динаміки цього перехідного стану, у зв'язку з віковими особливостями та факторами її детермінованості.

Потрапляючи в умови емоційно збідненого середовища, діти-сироти та діти з неблагополучних сімей, недоотримують потрібної кількості емоційних зв'язків, емоційного схвалення, тепла та любові з боку значущих дорослих. Це викликає формування емоційної депривації, що проявляється в низці порушень емоційної сфери дітей, одним з яких є тривожність.

Вивченням змін психіки дітей, які зазнали деприваційного впливу, займалася низка сучасних дослідників. Проте мало хто з них досліджував тривожність, відокремлену від інших симптомом-комплексів. В основному її описували як один із симптомом-комплексів психічної депривації.

Так, автор фундаментальної праці «Сироти» Салман Акхтар [1] писав, що діти-сироти, які пережили ранню втрату батьків, залишаються назавжди вразливими до тривоги при розлуці. Автор вживає термін Фреда Пайна, «тривога розлуки», що означає дискомфорт та дезорієнтацію щодо почуття відокремленості від інших.

Результати дослідження поширеності поведінкових та емоційних розладів серед дітей, які проживають у дитячому будинку, проведені науковцями Бангладешського медичного університету міста Дакка – В. Рахман, М. Маллік, М. Патан, Н. Човдхарі, М. Шахідухан, Х. Ахмед, С. Рой, А. Мазумбдер та Ф. Рахман [2], вказують на те, що загальна поширеність поведінкових та емоційних розладів становила 40,35% в досліджуваній групі. Автори наголошують на важливості раннього психологічного втручання щодо виявлення даних розладів та надання психологічної допомоги, що покращить якість життя дітей-сиріт.

Ф. Шафиг, С. Іджаз-Хайдер та Ш. Іджаз [3], провівши дослідження емоційної сфери дітей-сиріт та порівнявши ці показники з особливостями емоційної сфери звичайних дітей у Пакистані, віднайшли тісні кореляційні зв'язки між тривожністю, депресією, стресом та страхом прийняття рішень.

Аналіз дослідження щодо емоційного благополуччя дітей, які перебувають у сиротинцях в Аккрі та Гані, проведений С. Єндорк та Ж. Сомхлаба, З. Нкеба [4], виявив суттєві кореляційні зв'язки між депресією, тривожністю, переживанням та якістю життя дітей-сиріт та несиріт.

Поетапний регресійний аналіз показав, що для дітей-сиріт тривога та копінг-стратегії виявилися важливими предикторами рівня життя, тоді як депресія стала важливим предиктором якості життя для дітей-несиріт.

А. Прихожан [5] припустила, що особистісна тривожність у дітей-сиріт є вираженням загальної тривожності, що зафіксувалася в цій сфері як найбільш значущий у той або інший період. Зміна різних показників тривожності є доказом наявності загальної тривожності, яка набуває різноманітних форм вираження.

Г.М. Бевз [6] розглядає тривожність як індикатор емоційного неблагополуччя та загрозу порушення функцій підтримки життєдіяльності організму. Тривожність дітей-сиріт пов'язана як із дією соціального стресу, так і з неможливістю відреагування власних станів та переживань.

Я.А. Гошовський [7] писав, що емоційна депривація проявляється в психоемоційних розладах та стимулює значні порушення психічного здоров'я депривованих дітей, серед яких яскраво виражені ГРДУ (симптом гіперактивності та дефіциту уваги), невротизація та тривожність.

Ю.М. Удовенко було з'ясовано, що «під впливом несприятливих умов соціалізації дітей найбільшого ураження зазнає емоційна сфера, потім гальмується пізнавальна активність, деформується мотиваційна сфера, образ-Я та сфера міжособистісної взаємодії» [8, с. 136].

Л.Б. Махоткіна [9], дослідивши рівень соціальності дітей-сиріт, виявила, що для них характерним є високий рівень особистісної тривожності (76%), що тісно увійшла в систему особистості.

О.В. Чистяк [10] зазначає високий рівень тривожності в дітей із дитячих будинків сімейного типу. Зокрема, вона зазначала, що спілкування в депривованих дітей одноманітне та емоційно малозабарвлене. Через вузьке коло спілкування виникають також поведінкова агресія та зниження рівня емпатії.

С.П. Персіянцева [11] зазначала, що стан тривоги зумовлений постійними стресами, що властиві дітям, які живуть без сім'ї. Це викликає вироблення гормону кортизолу, що гальмує когнітивні функції, що своєю чергою негативно впливає на навчання та життєво важливі процеси.

Д.Е. Науменко [12] досліджувала зв'язок тривожності в дітей-сиріт із затримкою психічного розвитку. Вона констатує, що діти цієї клінічної групи мають високий та підвищений рівень тривожності. Жодна дитина не відповідає нормальному рівню тривожності.

Отже, проаналізувавши літературу останніх років, ми можемо констатувати, що тривожність дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, є показником неблагополуччя особистісного розвитку і своєю чергою негативно на нього впливає. Проте, незважаючи на те, що тривожності присвячена значна кількість робіт, проблема не втрачає своєї актуальності, оскільки вона є серйозним ризик-фактором для розвитку стресових станів, неврозів, депресії, труднощів спілкування, збідненого емоційного фону, утруднення інтелектуальної діяльності, зниження самооцінки в дітей, труднощів в адаптації. Саме тому необхідним є визначення особливостей прояву тривожності в емоційно депривованих дітей.

Постановка завдання. Таким чином, ця стаття присвячена аналізу особливостей прояву тривожності в емоційно депривованих дітей та порівняння отриманих показників із дітьми молодшого шкільного віку, які не перебували в ситуації емоційної депривації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Діагностичним експериментом було охоплено 180 учнів молодшого шкільного віку, яких ми об'єднали в три групи: діти-сироти, діти з прийомних сімей та діти, яких виховують біологічні батьки. У кожній групі по 60 дітей, 30 хлопчиків та 30 дівчаток віком від 6 до 10 років.

Дослідно-експериментальна робота здійснювалась на базі Кіровоградського дитячого будинку «Барвінок», загальноосвітніх навчальних закладів I–III ступенів м. Кропивницький (Комунальний заклад «Навчально-виховний комплекс «Загальноосвітня школа I–III ступенів № 34 економіко-правовий ліцей «Сучасник» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області, Комунальний заклад «Навчально-виховне об'єднання «Загальноосвітня школа-інтернат I–III ступенів, ліцей «Сокіл» Кіровоградської міської ради Кіровоградської області»).

Діагностику тривожності ми проводили в рамках дисертаційного дослідження наслідків емоційної депривації дітей. Оскільки для дослідження емоційної депривації в дітей молодшого шкільного віку, ми не знайшли конкретної методики, ми підібрали низку взаємодоповнюючих методик: Шкала кольорового діапазону настрою А.Н. Лутошкіна, тест-опитувальник емпатичних тенденцій А. Меграбієна та Н. Епштейна, тест фрустрації Розенцвейга (дитячий варіант), шкільний тест тривожності Філліпса, карта спостереження Стотта, «Оціночна шкала емоційних проявів дитини» Й. Шванцари, проективна методика

«Будинок-дерево-людина» для дослідження емоційної сфери дітей.

За результатами обстеження прояву тривожності в дітей-сиріт, дітей із прийомних сімей та дітей зі звичайних сімей ми бачимо, що тривожність значніше виражена в емоційно депривованих дітей (рис. 1).

Таким чином, із рисунка 1 видно, що більшість показників тривожності в дітей-сиріт є вищими порівняно з іншими групами досліджуваних: загальна тривожність становить 49,7, переживання соціального стресу – 55,31, фрустрація потреби у досягненні успіху – 59,56; страх самовираження – 46,96; страх ситуації перевірки знань – 39,55; страх не відповідати очікуванням оточуючих – 48,63; низька фізіологічна опірність стресу – 63,23; проблеми і страхи у відносинах із вчителями – 50,65.

Для групи прийомних ці показники також визначаються високим рівнем: загальна тривожність – 49,7, переживання соціального стресу – 53,67, фрустрація потреби у досягненні успіху – 58,56; страх самовираження – 46,96; страх ситуації перевірки знань – 40,44; страх не відповідати очікуванням оточуючих – 48,63; низька фізіологічна опірність стресу – 61,81; проблеми і страхи у відносинах із вчителями – 46,09. Проте вони є трохи нижчими за показники попередньої групи.

У контрольній групі порівняно з іншими показники є нижчими: загальна тривожність – 42,64, переживання соціального стресу – 45,36, фрустрація потреби у досягненні успіху – 53,31; страх самовираження – 41,96; страх ситуації перевірки знань – 35,27; страх не відповідати очікуванням

оточуючих – 43,76; низька фізіологічна опірність стресу – 58,84; проблеми і страхи у відносинах із вчителями – 42,51. Отже, ми можемо констатувати, що емоційна депривація впливає на формування тривожності дітей. Але статистично значущі розбіжності спостерігаються за показниками загальної тривожності ($p < 0,05$), переживання соціального стресу ($p < 0,05$), проблем і страхів у відносинах із вчителями ($p < 0,05$) (табл. 1).

Ми бачимо, що середні значення за шкалою загальної тривожності у контрольній групі становило $42,64 \pm 1,61$, в той час як у дітей-сиріт і у дітей із прийомних сімей – $49,98 \pm 2,41$ та $49,7 \pm 2,3$ відповідно. За шкалою переживання соціального стресу середній рівень тривожності в дітей контрольної групи дорівнює $45,36 \pm 2,31$. У дітей із прийомних сімей та дітей-сиріт – $53,67 \pm 2,71$ та $55,31 \pm 2,66$ відповідно. Середні значення за шкалою проблеми і страхи у відносинах із вчителями в контрольній групі дорівнює $42,51 \pm 1,88$. У дітей із прийомних сімей та у дітей-сиріт – $46,09 \pm 2,32$ та $50,65 \pm 2,58$ відповідно.

Нами проведено також порівняння прояву тривожності за рівнями її вираженості (низьким, середнім, високим), оскільки у профілі показників, що диференціюють групи ввійшло більше 3 показників тривожності, за якими спостерігаються статистично значущі розбіжності. Оцінка значущості розбіжностей проводилася за критерієм хі-квадрат (табл. 2).

Отже, ми бачимо, що в досліджуваних нами груп за низьким, середнім та високим рівнями прояву тривожності спостерігаються розбіжності за шкалами загальної тривожності ($p < 0,01$), пере-

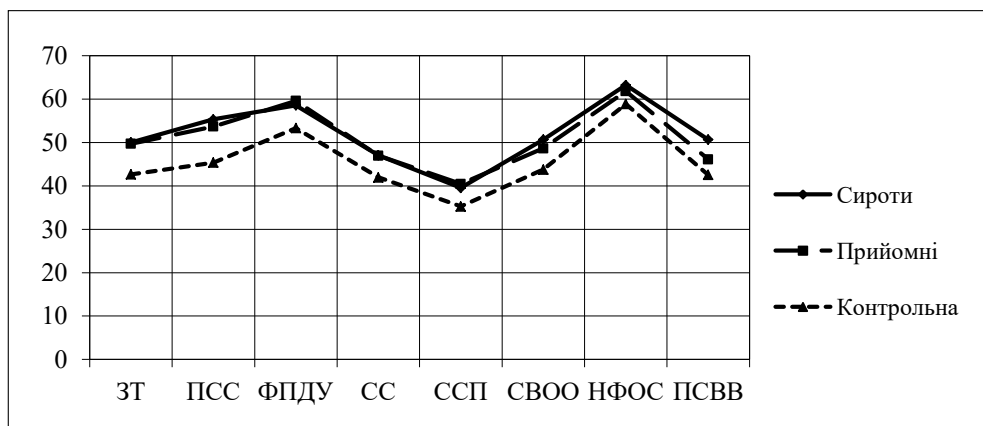

Рис. 1. Профіль середніх значень показників тривожності

ЗТ – Загальна тривожність; ПСС – Переживання соціального стресу; ФПДУ – Фрустрація потреби в досягненні успіху; СС – Страх самовираження; ССП – Страх ситуації перевірки знань; СВОО – Страх не відповідати очікуванням оточуючих; НФОС – Низька фізіологічна опірність стресу; ПСВВ – Проблеми і страхи у відносинах із вчителями

Таблиця 1

Порівняння середніх у групах дітей за критерієм Тьюкі

Змінні	I – II		II – III		I – III	
	(I-J)-я різниця середніх	Знч.	(I-J)-я різниця середніх	Знч.	(I-J)-я різниця середніх	Знч.
ЗТ	0,280	0,995	7,062	0,051	7,342*	0,032
ПСС	1,640	0,896	8,308	0,057	9,948*	0,013
ПСВВ	4,553	0,351	3,585	0,509	8,138*	0,026

* Різниця середніх значима на рівні $p < 0,05$. I – діти-сироти, II – прийомні діти, III – контрольна група

Таблиця 2

Порівняння рівнів прояву тривожності за критерієм хі-квадрат

Змінні	I-II		II-III		I-III	
	хі-квадрат	Знч.	хі-квадрат	Знч.	хі-квадрат	Знч.
ЗТ	–		9,289**	0,010	8,507**	0,014
ПСС	–		–		6,675*	0,036
НФОС	–		–		7,992*	0,018
ПСВВ	7,159*	0,028	–		15,176**	0,001

* рівень значущості $p < 0,05$; ** рівень значущості $p < 0,01$. ЗТ – Загальна тривожність; ПСС – Переживання соціального стресу; НФОС – Низька фізіологічна опірність стресу; ПСВВ – Проблеми і страхи у відносинах із вчителями. I – діти-сироти, II – прийомні діти, III – контрольна група

Таблиця 3

Взаємозв'язок між віком та проявами тривожності

Група	Залежна змінна	R-квадрат	Незалежні змінні (предиктори)	
			ССП (β)	СВОО (β)
Прийомні	вік	0,307	0,307*	–
Контрольна	вік	0,246	–	0,246*

** рівень значущості $p < 0,05$. ССП – Страх ситуації перевірки знань; СВОО – Страх не відповідати очікуванням оточуючих. I – діти-сироти, II – прийомні діти, III – контрольна група

живання соціального стресу ($p < 0,05$), низької фізіологічної опірності стресу ($p < 0,05$), проблем і страхів у відносинах із вчителями ($p < 0,01$).

Множинний регресійний аналіз показав наявність взаємозв'язків між віком і показниками тривожності в групі прийомних дітей, контрольній групі при достовірній прогностичній моделі (табл. 3). У групі дітей-сиріт взаємозв'язків не виявлено.

У групі прийомних дітей прогностична модель описує 30,7% дисперсії. Між віком і страхом ситуації перевірки знань існує позитивна кореляція ($p < 0,05$). У контрольній групі прогностична модель описує 24,6% дисперсії. Спостерігається позитивна кореляція між віком і страхом не відповідати очікуванням оточуючих ($p < 0,05$). Отже, коефіцієнт кореляції не наближається до 1, що означає неоднозначну взаємозалежність між віком і проявами тривожності.

Висновки. Таким чином, у дітей, які виховуються в закладах інтернатного типу та зазнали впливу несприятливої сімейної атмосфери, ситуація ускладнена відсутністю позитивних емоційно

забарвлених дитячо-батьківських стосунків та й загалом сімейних взаємовідносин. За результатами проведеного нами дослідження було виявлено високий рівень особистісної тривожності емоційно депривованих дітей.

Як особистісна характеристика, тривожність впливає на емоційне та ціннісне ставлення дітей до себе, заважає відкритому спілкуванню унаслідок недовірливості, впливає на самооцінку, виникнення страхів у спілкуванні з дорослими, знижує рівень стресостійкості, сприяє підвищенню невротизації. Отже, підвищений рівень тривожності є індикатором емоційної депривації у дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки, оскільки порівняно з групою дітей, які зростали в сімейній атмосфері та не піддавалися впливу негативних дериваційних факторів, ризик виникнення тривожності нижчий, що доведено низькими показниками тривожності в контрольній групі. Високий рівень ситуативної та особистісної тривожності є показником емоційного неблагополуччя і має руйнівний характер для формування психіки дітей. Тому рання діагнос-

тика та вчасна психологічна інтервенція в ситуації емоційної депривації сприятимуть профілактиці виникненню тривожності та її закріпленню як особистісної якості особистості.

Складність проведеного нами психодіагностичного дослідження виражалась у тому, що тривожність є лише одним із симптомомкомп-

лексів, які сформувалися внаслідок емоційної депривації. Перспективу подальших досліджень цього напрямку ми вбачаємо в розмежуванні тривожності, яка сформувалася внаслідок емоційної депривації з тривожністю, що є наслідком невіршених та прихованих внутрішніх конфліктів.

Список літератури:

1. Akhtar S. Orphans. Flirting With Death (2018). 1st Edition. London : Routledge. 188 p.
2. Rahman W., Mullick M., Pathan M., Chowdhury N., Shahidullah M., Ahmed H., Roy S., Mazumder A., & Rahman F. (2012). Prevalence of Behavioral and Emotional Disorders among the Orphans and Factors Associated with these Disorders. *Bangabandhu Sheikh Mujib Medical University Journal*, 5(1), pp. 29-34. URL: <https://doi.org/10.3329/bsmmuj.v5i1.10997>
3. Shafiq F., Haider S.I., Anxiety S.I. (2020) Depression, stress, and decision-making among orphans and non-orphans in Pakistan. *Psychol Res Behav Manag.* 13. Pp. 313–318.
4. Yendork S., Somhlaba J., Nceba Z. (2004) Stress, coping and quality of life: An exploratory study of the psychological well-being of Ghanaian orphans placed in orphanages. *Children and Youth Services Review.* 46, Pp. 28–37. URL: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2014.07.025>.
5. Прихожан А.М. Психология тревожности : дошкольный и школьный возраст. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 192 с.
6. Бевз Г.М. Особистісний розвиток дитини-сироти: діагностика деприваційних уражень. *Вісник післядипломної освіти. Соціальні та поведінкові науки*, 2018. Вип. 6. С. 22–34.
7. Гошовський Я.А. Ревіталізація депривованої особистості : концептуальні засади : монографія. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2015. С. 10–41.
8. Удовенко Ю.М. Специфіка соціально-психологічної допомоги дітям, які зазнали впливу несприятливих умов соціалізації. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2012. Вип. 12. С. 135–142.
9. Махоткіна Л.Б. Рівень соціальності дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 150. С. 98–102.
10. Чистяк О.В. Подолання тривожності підлітків в умовах дитячого будинку сімейного типу. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова: Психологічні науки*. 2016. Вип. 3. С. 160–165.
11. Персіянцева С.П. Индивидуально-психологические особенности развития ребенка в условиях семейной депривации. *Социальная педагогика*. 2013. № 3. С. 91–98.
12. Науменко Д.Е. Визначення рівнів тривожності у дітей-сиріт із ЗПР різних клінічних груп. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2010. Вип. 15. С. 383–387.

Tsumarijeva N.V. ANXIETY AS AN INDICATOR OF EMOTIONAL DISADVANTAGE AND AN INDICATOR OF EMOTIONAL DEPRIVATION IN PRIMARY SCHOOL AGE CHILDREN

The article refers to the anxiety among orphans and children deprived of parental care, which have developed as a result of emotional disadvantage. The emotional deprivation to which children are subjected in the long-term conditions of living in an emotionally impoverished environment of a residential institution and in an unfavourable family atmosphere increases personal anxiety, as personal traits and contribute to elevated levels of situational anxiety.

Some publications of national and international researches on the characteristics, causes and signs of anxiety in orphaned children have been analysed. In particular, special attention has been paid to the problems of the absence or inadequacy of emotional connections between the child and the caregiver, the need for an emotional feedback on the child's behaviour and the inability to meet one's own emotional needs.

The relation between anxiety and other components of personality emotional sphere such as depression, stress, fear, frustration, aggressiveness, conflict, and empathy has been generalized. It has been found that emotionally deprived children due to high levels of anxiety have impaired and inhibited the formation of personality cognitive spheres, activity of behavior, deformed motivational sphere, image-I and sphere of interpersonal interaction.

Some special signs of anxiety as an indicator of emotional deprivation have been analyzed on the basis of a psycho-diagnostic evaluation carried out using methods that identify the emotional situation of primary school age children. Peculiarities of anxiety in emotionally deprived primary school age children has been identified

by comparing anxiety signs in three groups (children who grow up in residential homes, children from foster families and children living in biological families).

It has been found that statistically significant differences exist in indicators of general anxiety, social stress, problems and fears with teachers in emotionally deprived children, as opposed to children with no signs of emotional deprivation. Also it has been generalized that emotional deprivation affects the development of personal and situational anxiety in primary school age children, therefore early diagnosis and psycho correction intervention are necessary to prevent its occurrence.

Key words: *personal anxiety, situational anxiety, emotional deprivation, emotional disadvantage, orphans, children without parental care.*